

Oryshchyn L. S. Influence of the stress actual level on future planning and valuable orientations for modern youth

The article deals with the main approaches for modern youth adaptation to present changes. The basic modifying change factors acceptance are the interests sphere, personal future visions and predicting and values orientations of the youth. At empirical level stressful experiences were mainly correlated with fascinating future events, values of self-control, openness for changes and hedonism.

Key words: *change, change acceptance, actual level of the stress, future vision, values hierarchy, interests sphere*

Стаття надійшла 20 грудня 2013 р.

УДК 159.9

Н. М. Семенів

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО ВИРІШЕННЯ ЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ
У ПЛОЩИНІ ПРАКТИКИ СУЧАСНИХ
МІЖЕТНІЧНИХ ВЗАЄМИН**

Розглянуто сучасні методи вирішення міжетнічних конфліктів на рівні міжособистісних комунікацій, можливість їх застосування у практиці дослідження міжетнічних взаємин.

Ключові слова: *етнічні взаємини, міжетнічна напруга, вирішення конфліктів.*

Постановка проблеми. Нинішній етап розвитку людства характеризується безліччю тенденцій, серед яких можна вирізнити дві основні – інтеграційну і дезінтеграційну. Інтеграційні процеси у світі відбуваються у світі, проникаючи глибше у пласти людського буття, охоплюючи нові регіони проживання людей. Діалог і взаємозалежність культур, соціально-економічних систем, економічної та духовної сфери суспільства стає істотним чинником життя сучасної людини. Необхідність включення в процеси інтеграції диктується і умовами сучасного виробництва, і нагальною актуальністю проблем, що мають глобальний характер.

Динаміка суспільного розвитку не вичерпується тенденцією до інтеграції. Повноцінні відносини між соціальними системами або між різними культурами завжди мають певну специфіку. Адекватне сприйняття іншого історичного досвіду вимагає від суб'єкта суспіль-

них відносин, соціальної системи чи нації більш глибокого розуміння закономірностей власного досвіду, його своєрідності.

Міжетнічні відносини виступають різновидом соціальних відносин. Розробка проблематики соціальних, зокрема міжетнічних, відносин у цілому і конфліктної стадії їх розвитку зокрема є важливою і актуальною з двох причин. По-перше, через її практичне та прикладне значення. По-друге, через перспективну можливість вивчення соціальних і міжетнічних відносин у більш проблемному і методологічному контексті шляхом аналізу екстремальних варіантів їх розвитку.

Становлення незалежної Української держави призвело до зміни в суспільних зв'язках, зокрема щодо міжетнічної взаємодії. Етнічно неоднорідне українське суспільство містить потенційно небезпечні елементи взаємовідносин між окремими етнічними спільнотами. Механізми раннього прогнозування етноконфліктних ситуацій та розробка моделі виникнення та поширення етноконфлікту дозволять ефективно запобігати кризовим станам міжетнічних взаємин із небезпечними наслідками.

Стан дослідження. Із другої половини вісімдесятих і особливо в дев'яності роки провідним предметом дослідження закордонної етноконфліктології стала проблема подолання соціальних конфліктів, їх урегулювання й вирішення. До таких робіт треба належать праці Е. Азара, Дж. Александера, Ф. Дюкса, Дж. Коуклі, Б. Оліарі, Р. Макгаррі, М. Рабі, Л. Рангараджана, Дж. Річардсона, М. Росса, Дж. Ротмана, Дж. Рубіна, К. Руперсінгхе, Т. Саати, Дж. Толанда й ін. Отож, сучасні закордонні роботи з етноконфліктології мають насамперед прикладний характер, і етап її розвитку в 1990-і роки можна позначити як прикладний, або технологічний.

Вітчизняна етнічна конфліктологія сформувалася з декількох інтелектуальних потоків, що існували до кінця 1980-х рр. По-перше, це група істориків і етнографів, які вивчали етнічні конфлікти і працювали чималий обсяг емпіричних знань про етнічні, етнорасові і етноконфесійні конфлікти в різних країнах світу. Йдеться про роботи Ю. В. Бромлея, Е. А. Веселкіна, Л. М. Дробіжевої, І. І. Жигалова, В. І. Козлова, С. Я. Козлова, А. П. Корольової, М. Е. Крамарової, Е. М. Логінової, С. В. Михайлова, Ю. С. Оганисяна, М. І. Семиряги, В. А. Тишкова, С. А. Токарева, Н. Н. Чебоксарова й ін.

По-друге, це численний контингент фахівців у сфері національних відносин радянського періоду, які вивчали етнічні конфлікти через різке наростання етнічної напруженості й актуалізації багатьох раніше латентних етнічних конфліктів у нашій країні. Це насамперед наукові досягнення Г. Агаєва, Ю. В. Арутюняна, Е. А. Баграмова, Т. Ю. Бур-

мистрової, М. Н. Губогло, Ю. Д. Дешерієва, В. Ф. Губіна, М. С. Джу-
нусова, М. І. Ісаєва, К. Х. Хана-зарова й інших. Чимало радянських
учених у межах наявної тоді «ідеологічної ніші» намагалися виявити й
проаналізувати суперечності в національно-етнічному житті Радянсь-
кого Союзу, розробляли пропозиції з поліпшення клімату міжнаціона-
льних відносин у країні, знали закордонні дослідження у сфері етніч-
ної й етнорасової конфліктології. Роботи цієї групи вчених були ідео-
логізовані, однак було б неправильно заперечувати у них наявність
позитивного змісту.

Представники психологічного наукового співтовариства вклю-
чали в об'єкт своїх досліджень психологію національних відносин, і
якщо ще не мали можливості вивчати психологію реальних етнічних
конфліктів у нашій країні, то, принаймні, виявляли й описували супе-
речливі механізми психології міжгрупових, зокрема міжетнічних, від-
носин. У цьому аспекті треба насамперед виокремити роботи
В. С. Агєєва, Г. М. Андрєєвої, І. С. Кона, С. К. Рощина, Г. У. Солдато-
вої, В. А. Сосніна, П. Н. Шихірева, А. К. Уледова й ін. У пострадянсь-
кий період чимало представників психологічного знання в етнології
зробили значний внесок у розвиток етнічної конфліктології, у дослі-
дження динаміки етнічних конфліктів, розроблення заходів зі знижен-
ня етноконфліктної напруги й постконфліктної реабілітації.

Низка етнопсихологічних робіт щодо особливостей розвитку
міжетнічних взаємин була створена російськими науковцями упро-
довж 90-х років. Зокрема, це праці Ю. П. Платонова, Л. Г. Почєбут
(1993), А. О. Бороноєва, В. Н. Павленко (1994), Е. А. Саракєєва,
В. С. Крисько (1996), Н. М. Лебєдевої (1997), Т. Г. Стефаненко (1999).

Сфера урегулювання етнічних конфліктів є сферою наукових
інтересів багатьох дослідників (J. Lukens 1979; K. O'Sullivan, 1994;
G. C. Williams, 1992; C. Zullo, 1999; C. Moore, 2003; B. Schmelzle, 2006;
M. Lerma, 2006; J. Coakley, 2009 та ін.). B. Schmelzle вважає, що об-
ласть сучасних практичних досліджень повинна бути зосереджена на
проблемі управління етнічним конфліктом, на організаційних процесах
здійснення міжетнічного і крос-культурного діалогу та її вивченні
(Schmelzle, 2006).

Мета статті – визначити ступінь розробленості поняття методів
управління конфліктами в полі міжетнічних взаємин форми їх викори-
стання в наукових етноконфліктологічних розробках, проаналізувати
основні методи управління конфліктами на міжособистісному рівні та
ступінь їх придатності у сучасних психологічних дослідженнях міже-
тнічних взаємин.

Виклад основних положень. У конфліктній обстановці у міже-
тнічних взаєминах виявляються так звані «універсальні ознаки», за

якими можливо передбачити міжетнічні конфлікти або початок збройної боротьби. Серед «універсальних ознак» можна відзначити такі: демографічний ріст, вимоги державної автономії, якими володіла та або інша етнічна група в минулому, «шлейф» подій, обтяжених історією, розвинена інфраструктура, рецидив міжетнічних конфліктів. «Універсальні ознаки» представлені у вигляді семи основних факторів, за якими можна прогнозувати зростання міжетнічної напруженості.

Фактор 1. Група, що входить до етнічних або релігійних меншин, вимагає більшої автономії, ніж має зараз. У більшості випадків ці претензії вирішуються політичними і економічними методами.

Фактор 2. Ризик початку військових дій підвищується майже на 60 % у тому випадку, якщо меншість колись мала власну державність. Немає значення, коли і де існувало це державне утворення, яким чином воно було створено, яка форма правління була використана, з яких причин втратило незалежність. Ще більш небезпечно, якщо втрата незалежності відбулася у порівняно недавньому минулому.

Фактор 3. Що вище організованість груп, які виступають за незалежність, то більше шансів, що вони розпочнуть збройну боротьбу. Ризик збільшується на 83% порівняно з невдало організованими сепаратистами.

Фактор 4. Що успішніша в регіоні, що претендує на самовизначення, справа з інфраструктурою та інформаційними технологіями, то більше шансів, що почнуться бойові дії. Якщо певна етнічна група знаходиться в юрисдикції однієї держави і проживає на компактній території, то фактор зв'язку особливу роль не виконує. Але його значення зростає багаторазово, якщо етнічна чи релігійна група «поділена» між двома або більше державами.

Фактор 5. Що вищий рівень народжуваності в етнічній або релігійній групі, то більше вона схильна розпочинати війну за самовизначення. Низький рівень народжуваності може бути компенсований припливом великої кількості мігрантів і т. д.

Фактор 6. Парадоксально, але чим менше та чи інша етнічна чи релігійна група зазнавала репресій і дискримінації з боку центрального уряду, то більше шансів, що вона розпочне збройну боротьбу. Цікаво, що більшість груп, що виступають за самовизначення, нині діють у демократичних державах. Окрім того, розмови про незалежність починалися лише після того, як країна змінювала форму правління.

Фактор 7. Початок військових дій значно більш імовірний, якщо колись представники цієї релігійної чи етнічної групи вже вели подібну боротьбу (Gurr, 1971).

Найбільш відомі нині такі міжнародні проекти, спрямовані на підтримку гармонії в питаннях міжетнічних відносин: декларація

«Пошук точок дотику» (Search for Common Ground, USA), декларація «Насіння Миру» (Seeds of Peace, USA), «Проект Громадських переговорів» (Public Conversations Project, USA), проект «Міжнародна тривога» (International Alert, UK), «Віденські партнери управління конфліктом» (Vienna Conflict Management Partners, Austria). Проте методи, що застосовуються в межах таких проектів, на думку професора J. Coakley, не завжди є розумними і сприяють вирішенню конфліктної ситуації. Як доказ своєї точки зору, автор наводить типологію відомих дій, які застосовувалися в сучасних умовах в різних країнах з метою врегулювання конфліктів на етнічному ґрунті: локалізація, акомодация, асиміляція, акультурація, переселення представників етносу на іншу територію, переміщення етнічних кордонів (Coakley, 2009).

В. О'Leary зазначає, що в науковій літературі з управління етнічними конфліктами тривають суперечки між прихильниками інтеграції та акомодатії. Ті, хто підтримують ідею інтеграції, пропонують створити модель неупередженої національної держави як способу управління існуючою етнічною різноманітністю. Інший бік наполягає на самоврядуванні, тобто поділі політичної влади між різними етнічними та національними групами. Прихильники акомодатії вважають важливим визнати можливість розширення етнічних відмінностей і рекомендують різноманітний набір інструментів для досягнення обраної мети: багатонаціональний федералізм, децентралізація в межах унітарної держави, правовий плюралізм, а також інші форми нетериторіальних прав меншин (мовних прав, релігійних прав, освіти), включаючи законодавчі квоти.

Інтеграціоністи пропонують альтернативні стратегії, метою яких є «розмити і подолати» існуючі етнічні розбіжності. В. О'Leary розробив класифікацію методів регуляції етнічних конфліктів, які застосовуються в сучасному політичному просторі. Запропонована ним модель ґрунтується на домінуючих у сучасному суспільстві підходах, що рівномірно розділені між прихильниками інтеграції, з одного боку, і акомодатії – з іншого.

Як і раніше, серед практичних засобів врегулювання конфліктів, значна увага приділяється принципам вирішення міжетнічних конфліктів і процесу врегулювання міжетнічних конфліктів на увазі використання комплексу різноманітних технік. Одна з найпоширеніших і ефективних – техніка ведення переговорів (J. Burton, F. Dukes, B. Isajiw, R. Fisher, W. Ury, J. McGarry, M. Johns, B. O'Leary, P. Kimmel, J. Z. Rubin, D. M. Taylor, C. Moore, K. O'Sullivan, 1994 ; G. C. Williams, 1992; C. Zullo, 1999 та ін.). Поняття «переговори» означає не тільки і не стільки процес, спрямований на вирішення конкретної проблеми у взаєминах, а більш всеосяжний процес, спрямований на вирішення

низки певних проблем і припускає зміну установок, норм, відносин сторін (Isajiw, 2000).

Це розуміння переговорів як техніки врегулювання конфліктів узгоджується з думкою J. Burton і F. Dukes, вирізняє поняття «врегулювання конфлікту» («conflict settlement») і «вирішення конфлікту» («conflict resolution»). Під врегулюванням конфлікту, мається на увазі досягнення раціонального або юридичного компромісу щодо конкретної проблеми. Під вирішенням конфлікту розуміється така зміна у взаєминах конфліктуючих сторін, яка дозволяє усунути причини, що призвели до конфлікту. В основі передумов врегулювання конфліктів – вісім потреб, які становлять базу «теорія потреб людини» (Burton, Dukes, 1990).

G. C. Williams також акцентує на процедурних і емоційних складових переговорного процесу. Основну увагу автор приділяє проблемі визначення культурного контексту. Учений зазначає, що також необхідно визначити, чий культурний контекст домінує в розробці процедури переговорів (Williams, 1992). Згідно з концепцією С. Мооре, люди мають основні потреби, які виявляються в процесі комунікаційного обміну. Важливо забезпечити процедурою проведення розуміння того, що процес є справедливим, чесним, дозволяє висловлювати свою думку, яка не сприйматиметься упередженою. Емоційне задоволення виявляється в тому, що люди повинні відчувати себе комфортно щодо інших учасників переговорів. Людям необхідно відчувати, що їх уважно слухали, визнавали і поважали їхню думку, були терпимі до відмінних поглядів і підходів щодо предмета переговорів (Moore, 2003).

У роботах J. McGarry, В. О'Leary, Brendan розвивається думка про різне розуміння складових етнічного конфлікту. Учені зазначають, що доцільно розділяти процес врегулювання етнічних конфліктів на дві основні частини: конфлікт-управління і конфлікт-припинення, звертаючи особливу увагу на їх відмінності.

На думку М. Deutsch, конфлікт виникає тоді, коли діяльність однієї зі сторін несумісна з діяльністю іншої (Deutsch, 1973). Конфлікт може проявлятися від форми розбіжностей до війни. Успішне ведення переговорів полягає у «вирішенні конфлікту» і передбачає дотримання певних правил і використання конкретних технік. М. Deutsch наводить деякі з таких технік: активне слухання; розуміння цілей іншої сторони; розрізнення потреб і позицій; контроль над агресією; використання займенника «Я» частіше ніж «Ви» або «Ти»; переформулювання проблем з метою пошуку спільних для сторін підстав. М. Deutsch зауважує, що саме собою знання цих технік не є запорукою успішного проведення переговорів, для досягнення позитивного результату необхідна постійна і велика практика застосування означених методик. За умови достатньої майстерності, перелічені техніки можуть застосову-

ватися в ситуаціях вирішення найрізноманітніших конфліктів, зокрема міжетнічних (Deutsch, 1973).

R. Fisher, творець теорії Гарвардського переговорного проекту, розрізняє два підходи: позиційний і інтерес-орієнтований. Підхід, орієнтований на інтерес, охоплює такі питання: безпека, повага, економічний добробут, почуття належності, визнання і контроль над своїм життям, у той час як підхід, орієнтований на позицію, визначатиметься як вирішення одного з цих питань. Успішне урегулювання конфліктних ситуацій передбачає дотримання певних гуманістичних і демократичних принципів (Fisher, Ury, 1991).

В. Isajiw, розвиваючи теорію законної влади держави, наводить два основні принципи, або, за словами автора, «метапринципи», дотримання яких сприяє успішному веденню переговорів і вирішенню етнічного конфлікту, – принцип законної влади держави і принцип визнання ідентичності. Успішне вирішення етнічного конфлікту, на думку вченого, можливе в тому випадку, коли держава демонструє жорстку політику, але дотримується демократичних і принципів захисту прав людини. Однак, як зазначає В. Isajiw, «слід пам'ятати, що чим довше триває процес протистояння і чим більше в нього залучаються радикальні групи, тим більше радикалізм для них стає способом життя, і тим складніше досягти згоди для урегулювання конфліктної ситуації» (Isajiw, 2000). Отже, в ситуації будь-якого етнічного конфлікту бажано розпочати переговори якомога швидше. Це, хоч і не гарантує позитивного налагодження ситуації, проте значно підвищує шанси його досягнення.

Принцип визнання ідентичності має на увазі можливість спілкування на рівних, визнання за кожним учасником переговорів його права на унікальність. Основна проблема полягає в тому, що в міжетнічних відносинах поки ще не відображається ідея визнання унікальності та взаємоповаги етнічних спільнот.

Дотримання принципу визнання ідентичності є необхідною умовою успішного вирішення етнічних конфліктів. Застосування цього принципу вимагає, по-перше, знання особливостей культури етнічної групи, її історії, культури, звичаїв і релігії, обізнаності щодо основних проблем населення тощо; по-друге, глибокого розуміння природи етнічності та культури як соціальних і соціально-психологічних феноменів (Kimmel, 2006).

А. А. Hamad, співробітник Центру стратегічних досліджень в Об'єднаних Арабських Еміратах, наукові інтереси якого охоплюють питання урегулювання міжетнічних конфліктів. Дослідник стверджує, що відбулося спотворення розуміння терміна «управління конфліктами». Сучасне застосування цього терміна передбачає, що міжетнічні конфлікти виникають внаслідок відмінності цінностей та інтересів, а їх вивчення надто обмежується. Важливо, – на думку ученого, розрізнати

два принципові підходи, що намітилися у врегулюванні етнічних конфліктів, – управління і припинення конфлікту. Загальноприйнятими методами у вирішенні конфлікту є послідовні дії, що розглядаються як «кроки»: запобігання конфлікту, врегулювання конфлікту, управління конфліктом, вирішення конфлікту, трансформація конфлікту. Управління конфліктом має бути спрямоване на обмеження та запобігання насильства в майбутньому, заохочення позитивної поведінкової зміни учасників сторін. Основне розуміння управління етнічними конфліктами не повинно бути обмежене рішенням, призупиненням або їх завершенням (Hamad, 2005).

Висновки. Міжетнічні відносини визначаються наявністю або відсутністю етнічних конфліктів, які висвітлюють всі аспекти взаємин між різними етнічними групами. Поняття «етнічний конфлікт» розуміється в широкому сенсі як конкуренція між групами – від реального протистояння за володіння обмеженими ресурсами до соціальної конкуренції.

Процес врегулювання міжетнічних конфліктів передбачає використання комплексу різноманітних технік. Однією з найпоширеніших і ефективних є техніка ведення переговорів. Сучасне вивчення міжетнічних стосунків переважно сфокусовано на галузі вивчення сучасної організації, позначаючи такі проблеми, як інтегрування організаційних процесів в етнічну динаміку, використання етнічного потенціалу, організаційна культура та соціальні ролі та функції.

Перспективним і актуальним напрямом є вивчення міжетнічних відносин як «соціального капіталу» етнічної групи, заснованого на внутрішніх і зовнішніх зв'язках членів такої групи. У вивченні міжетнічних відносин як галузі наукового знання виявлено розрив між теоретичним описом міжетнічних відносин і їх прикладним практичним вирішенням.

Подальші напрями досліджень передбачають вивчення, систематизацію та аналіз соціопсихологічних причин, умов перебігу, особливостей та психологічних наслідків міжнаціональних конфліктів, що виникали в Україні та світі упродовж останніх століть. Створена на основі фактичного матеріалу, цілісна модель міжетнічного конфлікту, яка описує формування, розвитку та загострення міжетнічного конфлікту, дасть можливість у подальших дослідженнях стати фактичним матеріалом під час формування теоретичних основ психологічних засобів попередження і врегулювання міжетнічних конфліктів.

1. Коростелина К. В. Социальная идентичность и конфликт / К. В. Коростельна. – Симферополь, 2003. – 359 с.

2. Коваль О. А. Міжетнічні конфлікти у контексті національної безпеки України: теоретичні аспекти / О. А. Коваль // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4.

3. Іжнін І. Етнічний конфлікт і проблеми втручання / Ігор Іжнін // Вісник Львівського університету, 2001. – Вип. 4. – С. 16–23.
4. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія / Т. Г. Стефаненко. – М.: Інститут психології РАН, 1999. – 320 с.
5. Солдатова Г. У. Психологія міжетнічної напруженості / Г. У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.
6. Гнатенко П. И. Идентичность: Философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. – К., 1999. – 465 с.
7. Этничность и этническое насилие: противостояние теоретических парадигм // Социологический журнал. – 2003. – № 3. – С. 118–121.
8. Brown Michael E., Owen R. Cote, Jr., Sean M. Lynn-Jones. Nationalism and Ethnic Conflict – Revised Edition: An International Security Reader. – Cambridge, Mass.: MIT Press. – September, 2001.
9. Foa U. G., Foa E. B. Societal structures of the mind. Springfield, 1974. Folberg and Taylor, Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflict without Litigation, Jossey. – Bass, San Francisco. 1984. – 179 p.
10. Goffman E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity / E. Goffman. – N.Y., 1963. – 340 p.
11. Hazan C., Shaver P. R. Romantic love conceptualized as an attachment process // Journal of Personality and Social Psychology. 1987. – Vol. 52. – P. 511–524.
12. Kelley H. H., Thibaut G. W. Interpersonal Relations. A Theory of independence. – N.Y., 1978. – 177 p.
13. Noiriel G. État, nation et immigration. Vers une histoire du pouvoir / G. Noiriel. – Paris: Belin, 2001. – 400 p.
14. Sjeff Ederveen, Paul Dekker, Albert van der Horst. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union. – Amsterdam, 2000. – 270 p.
15. William T. Johnsen Pandora's Box Reopened: Ethnic Conflict in Europe and Its Implications / T. William // Strategic Studies. – December, 1999. – 250 p.

Семенов Н. М. Методологические подходы к решению этнических конфликтов в сфере практики современных межэтнических отношений

Рассмотрены современные методы решения межэтнических конфликтов на уровне межличностных коммуникаций, возможность их применения в практике исследования межэтнических отношений.

Ключевые слова: этнические взаимоотношения, межэтническое напряжение, урегулирование конфликтов.

Semeniv N. M. Methodological approaches to solve ethnic conflicts in the plane of the practice modern ethnic relations

The article deals with the modern methods of solving ethnic conflicts at the level of the interpersonal communication, the possibility of their application in practice study of the interethnic relations.

Key words: ethnic relations, ethnic tension, resolution of the conflict.

Стаття надійшла 23 грудня 2013 р.